

Підготовлено на виконання рішення
Комітету з питань свободи слова та інформаційної політики
протокол № 35 від 09.12.2015 р. народними депутатами України Павленком
Ю.О. , Черваковою О.В. спільно з ГО «Телекритика»
затверджено рішенням Комітету з питань свободи слова та інформаційної політики
протокол № 36 від 23.12.2015 р.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ***з питань дотримання прав дитини засобами масової інформації***

Основопологаючим документом в сфері забезпечення прав дитини в Україні є Конвенція ООН про права дитини, ратифікована Україною у лютому 1991 року (набрала чинності у вересні 1991 року) та розроблений і прийнятий на її основі Закон України «Про охорону дитинства».

Законодавство про охорону дитинства ґрунтується на Конституції України, Конвенції ООН про права дитини, міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і складається з Закону «Про охорону дитинства», а також інших нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у цій сфері. Конвенційні документи, ратифіковані Україною також є частиною національного законодавства України.

Ратифікуючи Конвенції, уряди зобов'язуються забезпечити дитині безпечні та благополучні умови для зростання, доступ до високоякісної освіти та медичного захисту і загалом високий рівень життя. Долучаючись до Конвенції, уряди погоджуються захищати дітей від дискримінації, сексуальної та комерційної експлуатації, жорстокого поводження; приділяти особливу увагу певним категоріям дітей, як-то діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти з особливими потребами тощо.

Що стосується медійного законодавства, то на рівні ЄС питання захисту неповнолітніх детерміноване статтям 12 і 27 Директиви 2010/13/ЄС від 10.03.2010 про аудіовізуальні медіа-послуги. Зокрема, стаття 27 гарантує захист дітей під час телевізійного мовлення.

Закон України «Про телебачення і радіомовлення» також гарантує захист дітей і забороняє трансляцію аудіовізуального контенту, що може завдати шкоди фізичному, психічному чи моральному розвитку дітей та підлітків (статті 6, 28, 62 закону).

Міжнародні та українські стандарти журналістської етики декларують особливе ставлення журналістів до дітей.

Кодекс етики українського журналіста, затверджений з'їздами найбільших журналістських організацій України – Національної спілки журналістів і Незалежної медіа-профспілки – проголошує:

«Стаття 18. Журналіст має бути особливо обережним при висвітленні питань, пов'язаних із дітьми. Журналіст та редактор повинні мати обґрунтовані підстави для висвітлення приватного життя малолітньої, неповнолітньої особи (осіб) та дозвіл на це від її батьків чи опікунів. Неприпустимим є розкриття імен дітей (або вказування ознак, за якими їх можна розпізнати), які мали відношення до протизаконних дій, стали учасниками подій, пов'язаних із насильством».

Відповідно до **Основних положень і принципів Міжнародної федерації журналістів щодо висвітлення проблем, які зачіпають інтереси дітей**, журналістська діяльність, що зачіпає життя та благополуччя дітей, завжди має здійснюватися з урахуванням вразливого становища дітей. Журналісти та ЗМІ мають дотримуватися найвищих форм етичної поведінки при висвітленні проблем, пов'язаних із дітьми.

Кодекс журналістської етики американської Спільноти професійних журналістів вказує, що журналісти повинні при роботі з малолітніми, неповнолітніми жертвами сексуальних злочинів і джерелами чи суб'єктами, які не мають досвіду або не можуть дати згоду, використовувати підвищену чутливість і мають усвідомлювати, що право на доступ до інформації відрізняється від етичного обґрунтування на опублікування чи трансляцію.

Редакційні настанови ВВС, які є мірилом журналістських стандартів для медіа багатьох країн світу, проголошують такі редакційні принципи щодо дітей:

«- Ми повинні забезпечувати, щоб фізичне та емоційне благополуччя і гідність людей віком до 18 років, а особливо дітей молодших 15 років були захищені під час виробництва і трансляції програм та онлайн-матеріалів незалежно від будь-якої згоди, одержаної від них, їхніх батьків, опікунів чи будь-кого іншого, хто замінює батьків.

- Ми повинні забезпечувати, щоб дітям і молоді не були спричинені непотрібні тривога і смуток через їх залучення до програм або внаслідок трансляції цих програм. Це залучення повинно мати чітке редакційне обґрунтування, а за потреби дітям і молоді необхідно надавати підтримку.

- Ми повинні збалансовувати нашу відповідальність щодо захисту дітей і молоді від неналежного інформаційного наповнення з їхнім правом на свободу вираження і одержання інформації».

Одним з принципів **Кодексу мовлення британського регулятора Ofcom** є забезпечення захисту осіб, що не досягли вісімнадцятирічного віку. Цьому питанню присвячено окремий розділ Кодексу мовлення. У ньому регламентуються як обмеження на показ матеріалів, що можуть суттєво зашкодити психічному, розумовому та моральному розвитку дітей (показ насильства, вживання наркотиків, паління, зловживання алкоголем, матеріали сексуального характеру, ненормативна лексика, окультизм і

паранормальні явища), так і вимоги до мовників щодо участі дітей в аудіовізуальному контенті. Серед цих вимог є такі:

- мовники мають бути особливо обережними, щоб не надавати навідної інформації, яка може привести до упізнання дитини як жертви, свідка, звинувачуваного або іншого суб'єкта у справі злочину на сексуальному ґрунті, у кримінальних, цивільних або сімейних судових розглядах;

- мовники мають приділяти належну турботу про фізичне та емоційне благополуччя та гідність дітей, які беруть участь у програмах, незалежно від будь-якої згоди, наданої учасником або одним з батьків, опікуном.

Проект Кодексу мовлення, розроблений Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення та запропонований до підписання українським мовникам, містить норми, запозичені з британського Кодексу мовлення. Серед них є такі, що:

- забороняють розголошувати імена та інформацію, що може викрити/встановити особу дитини, яка задіяна в кримінальному провадженні в будь-якій якості;

- зобов'язують мовників дбати про недоторканність приватного життя дітей і молоді та отримувати дозвіл батьків, опікунів і піклувальників на участь дітей/молоді в програмах;

- зобов'язують мовників дбати про фізичний та емоційний стан і гідність дітей і молоді, залученої до участі в програмах, незалежно від будь-якої згоди, наданої їхніми батьками, опікунами або піклувальниками;

- зобов'язують мовників приділяти належну увагу захисту дітей і молоді, залучених до сексуальних злочинів, розголошувати інформацію про особу лише після попередньо одержаного схвалення уповноважених органів державної влади.

Однак проект Кодексу мовлення від Національної ради поки що не підписаний жодним з мовників.

В межах компетенції Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформаційної політики проведено аналіз дотримання прав дитини засобами масової інформації.

Аналіз медійного контенту останнім часом свідчить про значне зростання кількості українського медійного продукту виробленого за участі дітей та про дітей. Особливо зросла кількість талант-шоу, реаліті-шоу та ток-шоу за безпосередньої участі дітей. За оцінками експертів, ця тенденція має всі підстави для розвитку.

Разом з тим, останнім часом в програмах соціальних ток-шоу є ознаки порушення прав дітей-учасників таких шоу. Як правило, соціальні ток-шоу обговорюють проблеми відсутності батьківської відповідальності,

відсутності факту реєстрації батьківства, відмови батьків забрати дитину з медичного закладу, спорів між батьками щодо походження дитини, випадків насильства в родині (в тому числі сексуального насильства щодо малолітніх та неповнолітніх або їх розбещення) тощо.

В багатьох ситуаціях розгляд конкретних ситуацій в житті родин та їх дітей проходить на межі або з порушенням вимог сімейного та цивільного законодавства, перш за все статті 3 Конвенції ООН про права дитини та статті 24 Конституції України щодо недопущення дискримінації за кольором шкіри, статтю, мовою, релігією, національним, етнічним або соціальним походженням, майновим станом, станом здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів тощо, норм закону «Про телебачення і радіомовлення», стандартів журналістики та норм журналістської етики.

Комітет Верховної Ради України з питань свободи слова та інформаційної політики рекомендує:

Загальні рекомендації:

- Не можна залучати дітей до участі в програмах і передачах, що не дозволені для перегляду ними;
- Програми за участі малолітніх та неповнолітніх дітей обов'язково мають проходити за участі психолога та юриста, які мають досвід роботи з дітьми та представляють інтереси дитини;
- Журналістські матеріали, що стосуються дитячої соціальної проблематики (наприклад, усиновлення, дитяче насильство, підліткова злочинність, сексуальні злочини) мають містити коментарі фахових експертів – правозахисників, педагогів, юристів, психологів;
- Журналісти мають поважати право дітей на приватність і не втручатися в приватне життя малолітніх та неповнолітніх, якщо інформація про них не становить суспільного інтересу;
- Журналісти мають дбати про конфіденційність дітей. У разі висвітлення негативних подій у житті дитини або її сім'ї та таких подій, що можуть наразити дитини на небезпеку або спричинити негативне ставлення до дитини з боку найближчого соціального оточення чи громади, обличчя дитини, її ім'я, прізвище, місце проживання та навчання приховуються.

Щодо згоди батьків або законних представників:

- Розголошення чи публікація будь-якої інформації про дитину відбувається тільки за згоди законного представника дитини. Повноваження батьків або законних представників дитини мають бути належним чином підтвердженими і перевіреними. *Звертаємо увагу, що у відповідності до законодавства України особи, позбавлені батьківських прав, які не вступили в*

батьківські права, опікуни над майном дитини, родичі другої-третьої лінії споріднення не є законними представниками дитини.

- Якщо батьки або один з них є особою, яка порушує права дитини або вчинив стосовно неї кримінальне правопорушення, згоду на розповсюдження інформації про дитину має надати орган опіки та піклування за місцем проживання дитини;

- *Важливо враховувати, що хрещені, чоловік або дружина опікуна, брати і сестри дитини не мають повноважень законного представника дитини, а у разі усиновлення дитини - її біологічні брати і сестри втрачають з усиновленими родинні стосунки.*

- Незалежно від будь-якої згоди, наданої законними представниками, журналісти мають дбати про фізичний та емоційний стан і гідність дитини, про яку йдеться в журналістському матеріалі. Якщо оприлюднюються відомості, що можуть зашкодити фізичному та емоційному стану й гідності дитини, її обличчя та персональні дані приховуються.

Щодо дітей, які стали жертвами або свідками злочинів

- Запрошуючи дитину, яка стала свідком або жертвою травмуючих подій або злочину, необхідно враховувати, що дитина вже травмована цими подіями. Пригадування, переказ цих подій обов'язково стане додатковим травмуванням для дитини. Тому необхідно мінімізувати негативні наслідки – уникати додаткового опитування про такі події.

- Дитину доцільно опитувати лише тоді, коли обставини події не можна повно і достовірно встановити за допомогою інших осіб і матеріалів, оскільки опитування може викликати стрес у дитини. А крім того, внаслідок особливостей сприйняття навколишніх подій, а також пам'яті і мови дитини повідомлена нею інформація не завжди може об'єктивно відтворювати подію.

- Важливо враховувати хто саме є кривдником дитини. У разі, якщо кривдником є безпосередньо член сім'ї, батьки або особа, з якою проживає дитина, необхідно вживати заходів не тільки до покарання кривдника, а й до інформування дитини – з ким вона залишиться після вилучення з сім'ї або відокремлення кривдника. Арешт кривдника в прямому ефірі є недостатнім для захисту дитини. Має відбутися передача дитини органу опіки та піклування, його соціальним службам для забезпечення безпеки дитини

- Під час з'ясування у студії та поза нею основних обставин травматичної події або злочину свідком або жертвою якого стала малолітня або неповнолітня дитина, варто враховувати загальні правила, які законодавство утримує стосовно допиту малолітніх і неповнолітніх свідків (передбачених статтею 142 КАСУ, іншими процесуальними законами, як це передбачено вимогами ч2. статті 12 Конвенції ООН про права дитини).

- Дитині необхідно роз'яснити, що вона може відмовитися від участі у програмі, хто може побачити її розповідь, не вдаватися до протиправних переконань (шантажування, залякування) дитини брати участь у програмі.

- Звертаємо особливу увагу, що навіть судові провадження здійснюються у закритому судовому засіданні якщо розглядаються справи про злочин проти статевої свободи та статевої недоторканності особи; або є необхідність запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставини, які принижують гідність особи;

- Під час опитування дітей-жертв сексуального насильства важливо враховувати багато факторів: рівень розвитку дитини, тяжкість сексуального насильства та інформацію, отриману від батьків або інших джерел. При цьому необхідно дотримуватися етично-моральних аспектів цієї процедури, застосовуючи індивідуальний підхід до дитини-жертви, щоб уникнути додаткового психотравмуючого впливу на неї нагадуванням про те, що трапилось.

- Щоб участь у програмі не викликала у дитини стресу, великого хвилювання, необхідно забезпечити спокійну доброзичливу обстановку під час зйомок. Важливо забезпечити присутність поруч із дитиною дорослої особи, якій вона довіряє і поруч із якою відчуває себе спокійно (це не може забезпечити висока посадова особа або незнайома дитині людина попри її фахову підготовку).

- Присутність особи, якій дитина довіряє, не лише забезпечує спокійну для дитини атмосферу. Такі особи можуть допомогти знайти індивідуальний підхід до дитини, оскільки вони знають особливості її розвитку, можуть допомогти переформулювати певні питання у спосіб, що були б зрозумілими для дитини. Крім того, вони можуть звернути увагу на певні особливості її світосприйняття, пам'яті, мови тощо. Такі відомості можуть мати важливе значення для об'єктивності викладу подій.

- Важливо для запобігання психічному впливу на дитину, видаляти із студії осіб, які підозрюються або вчинили жорстоке ставлення або злочин щодо дитини, яка спричиняє негативний вплив на дитину (наприклад, дитина боїться цієї особи).

- Імена та інша інформація, що може викрити/встановити особу малолітньої або неповнолітньої людини, задіяної у кримінальному провадженні як жертва чи свідок, не повинна розголошуватися на будь-якій стадії процесу.

- Обов'язкове до виконання судове рішення, пов'язане з малолітніми та неповнолітніми (у тому числі жертвами та свідками), можна розголошувати, проте не повідомляючи жодної особистої чи іншої інформації, за якою можна зрозуміти їхні персональні дані.

- Необхідно подбати, щоб розголошувана інформація у разі її поєднання з інформацією, опублікованою/продемонстрованою в інших джерелах, не створювала можливості викриття особи дитини.

- Телебачення не повинно в своїх передачах подавати насильство як пересічну подію; детально описувати спосіб, в який це насильство вчинено; визначати ситуацію, яка спричинила насильство, безвихідною, а причини - такими, що виправдовують цей вчинок. Має бути надано коментар психолога і юриста, які засуджують насильство і пояснюють, що з будь-якої ситуації існує інший, ненасильницький, вихід; та наведено титри з інформацією про телефони довіри та соціальних служб.

Дуже важливо: Для максимального врахування інтересів та прав дитини радимо враховувати рекомендації викладені у «Керівні принципи ООН що стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв та свідків злочинів» (електронний доступ: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_e54)

Щодо дітей, які вчинили злочин або правопорушення

- Інформація про перебіг кримінального процесу проти дитини або вирок, винесений у таких справах, не повинні розголошуватися. Також забороняється робити аудіо та відеозаписи таких процесів.
- Висвітлення проблем дітей, які перебувають у конфлікті з законом, як правило, фокусується на вікових причинах злочинності, на природній схильності дітей до злочинів, що є абсолютно невинуватим;
- Сам факт вчинення дитиною діяння, яке передбачено кримінальним кодексом, як злочин, не може бути підставою для визначення винуватості дитини. Визначити винуватість може тільки суд.
- Попри те, що дитина вчинила діяння, яке може бути визначене як злочин, не можна обмежувати права дитини. Саме тому Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекс передбачають спеціальні процедури допиту, досудового та судового слідства для неповнолітніх, а малолітні взагалі є невідповідними. Навіть судові провадження здійснюються у закритому судовому засіданні якщо обвинуваченим є неповнолітній.
- Законодавство України з останньою редакцією Кримінального процесуального кодексу України запроваджує ряд процедур щодо детального вивчення виховної спроможності сім'ї підозрюваного неповнолітнього і як причини вчинення діяльності, і як складової процесу виправлення дитини.

Щодо протидії участі дітей у збройному конфлікті.

Національне законодавство України, а саме Закон України «Про охорону дитинства (Стаття 30) забороняє участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, створення дитячих воєнізованих організацій та формувань, пропаганду серед дітей війни і насильства. Закон про військовий обов'язок та військову службу (Стаття 15) визначає, що на строкову військову службу призиваються громадяни України, яким виповнилося 18 років. Держава має вживати всіх можливих заходів для забезпечення захисту прав дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, та догляду за ними.

Висвітлення в засобах масової інформації випадків участі дітей у збройних формуваннях та у військових діях як приклади героїзму є таким, що протирічить законодавству України та Конвенції ООН про права дитини, положень Факультативного протоколу до Конвенції ООН з прав дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах.

Пропоновані методичні рекомендації дозволять виконати вимоги законодавства про охорону дитинства, а саме про заборону пропагування у засобах масової інформації культу насильства і жорстокості, розповсюдження інформації, що зневажає людську гідність і завдає шкоди моральному благополуччю дитини.